

Sotaa pakoon 1939

Evakuointisuunnitelmia jo itsenäistymisen alkuajoista saakka

Suomessa oli vallinnut syvä epäluulo itäistä naapurivaltiota kohtaan itsenäistymisen alusta saakka. Vuonna 1920 solmittuun Tarton rauhansopimuksen enempää kuin 1932 solmittuun hyökkäämättömyyssopimukseen ei luotettu. Siitä huolimatta on yleinen käsitys ollut, ettei rajaseutujen väestön evakuointiin oltu varauduttu, mistä syystä se talvisodan sytyttyä oli kaoottista aina kodeista lähdöstä Sisä-Suomeen siirtymiseen saakka.

Tämä ei kuitenkaan ole aivan totta, sillä ensimmäinen Karjalan kannaksen evakuointisuunnitelma valmistui jo vuoden 1922 lopussa. Suunnitelmia tarkistettiin useitakin kertoja ennen talvisodan syttymistä.

Periaatteena oli, että evakuoitava alue säilyisi mahdollisimman pienenä kuitenkin niin, ettei väestöä joudu sodan jalkoihin ja että evakuointi häiritsisi mahdollisimman vähän omien joukkojen sotilaallista toimintaa.

Jälkikäteen tarkastellen kaikki nämä suunnitelmat olivat paperinmakuisia kirjoituspöytäsuunnitelmia. Suunnitelmia leimasi ymmärtämättömyys tulevan sodan nopealiikkeisyydestä ja rajuudesta sekä siitä, ettei se rajautuisi vain kapealle raja-alueelle. Lisäksi niiden tekoa haittasi luottamus rauhan pysyvyyteen.

Taivas synkkenee

Syyskuuhun 1938 tultaessa oli sodan uhka Euroopassa tullut ilmeiseksi ja se koski myös Suomea. Armeijan johto huolestui siitä, että evakuointiasia oli jätetty pelkästään siviiliviranomaisten hoidettavaksi ja kuitenkin siviiliviranomaisilla ei ollut mahdollisuuksia näiden tehtävien suorittamiseen käytännössä. Vastuuta alettiin siirtää yhä enemmän armeijalle.

Neuvostoliiton uhka kasvoi jatkuvasti ja lopullinen herätys tuli, kun Saksa ja Neuvostoliitto solmivat yllättäen 23.8.1939 hyökkäämättömyyssopimuksen. Suomeen kantautui pian tietoja sen salaisesta lisäpöytäkirjasta, jonka mukaisesti Suomi tuli kuulumaan Neuvostoliiton etupiiriin. Tästä huolestunut Viipurin läänin maaherra lähetti kaikille Kannaksen evakuomisalueen nimismiehille kehotuksen ajantasaistaa evakuointisuunnitelmat sekä selostaa ne läänin alueella olevien armeijan jääkäripataljoonien komentajille.

Syyskuun lopulla 1939 sisäministeriö ilmoitti, että Mikkelin lääniin evakuoitaisiin n. 15 000, Hämeen lääniin n. 70 000, Turun ja Porin lääniin n. 75 000 ja Vaasan lääniin n. 25 000

henkilöä. Oli myös suunniteltu, että evakuointi jaetaan kahteen vaiheeseen siten, että ensiksi aloitetaan vapaaehtoinen evakuointi, joka tarpeen vaatiessa muutettaisiin pakolliseksi. Ainakin Raudun osalta tällainen jako meni sekaisin ja siirrettäväksi suunniteltu väkimäärä ei vastannut myöhempää todellisuutta.

Kutsu Moskovaan

Lokakuun 5. päivänä 1939 tuli Suomen hallitukselle Moskovasta kutsu lähettää edustajansa neuvottelemaan ”konkreettisia kysymyksiä”. Suomessa oivallettiin heti, mistä oli kysymys. Suojeluskunnat ja armeijan suojajoukot mobilisoitiin 6. lokakuuta alkaen, ja koko armeijan liikekannallepanosta (YH) annettiin määräys alkavaksi 10.10.1939.

Raudun suojeluskunta aloitti käsketyin toiminnan heti 6.10.1939. Se alkoi toimittaa alueensa kaikille reserviläisille palvelukseenastumismääräyksiä armeijaan. Muodostettiin useita suoritusosastoja hoitamaan liikenannallepanon vaatimia toimia, kuten elintarvikkeiden, muiden tavaroiden ja hevosten hankintaa. Kaupoista ostettiin saatavissa olevat elintarvikevarastot, jotka maksettiin kuittia vastaan armeijasta saatavilla rahoilla. Perustettiin useita vartiopisteitä. Esikuntien toimipisteinä ja majoituspaikkoina olivat Harjoitustalo ja kunnantalo. Tämä kaikki oli etukäteen suunniteltua ja osin myös harjoiteltua. Koettiin, että nyt oli tullut se hetki, jota varten suojeluskunnat olivat olemassa.

Raudun reserviläisiä saapumassa Ylimääräisiin harjoituksiin syksyllä 1939. Askel on määrätietoinen. Raudun historia 1965.

Rajan pinnasta ensin vapaaehtoisesti

Juuri sotaa silmällä pitäen perustettu kansanhuoltoministeriö lähetti 10.10. kirjeen Sisä-Suomen niihin kuntiin, joihin oli tarkoitus sijoittaa siirtoväkeä. Kirjeessä kuntia kehoitettiin varautumaan ja huolehtimaan, että kuntaan siirrettävä väestö majoitetaan ja muonitetaan,

ja että sille mahdollisuuksien mukaan järjestetään myös työtä. Majoitus tuli järjestää yksityistaloihin tai yhteismajoituksena kouluihin ja muihin yleisiin rakennuksiin. Muonitus oli järjestettävä niin hyvin kuin se olosuhteiden mukaan oli mahdollista joko yksityiskodeissa tai yhteismuonituksessa. Samalla annettiin myös muita majoitusta koskevia ohjeita. Valtio korvaisi aiheutuneet kustannukset. Ohjetta noudatettiin vaihtelevasti, mutta tuskin missään tarkasti.

Samoihin aikoihin sisäministeriö päätti, että kaikkien niiden, ensi sijassa vanhusten, lasten ja sairaiden, joita ei tarvittu välttämättä kotiseudullaan, tuli siirtyä pois Viipurin kaupungin, Terijoen, Kivennavan, Valkjärven, Raudun ja Metsäpirtin alueilta, jos heillä oli tiedossa olinpaikka Sisä-Suomessa. He saivat siirtyä valtion kustannuksella. Se tarkoitti lähinnä rautatiekuljetusta. Nimismiehet antoivat lähemmät ohjeet mm. mukaan otettavista tavaroista ja varustautumisesta matkalle.

Raudussa vapaaehtoiset evakuointitoimet alkoivat 10. lokakuuta, jolloin aloitettiin myös karjan ja viljan siirto suojeluskuntalaisten avustamana. Suojeluskunnan päiväkirjan mukaan maanteillä oli ihmisiä nuytteineen, kuormattuja autoja ja eläimiä. Kun rautatievaunuja jouduttiin odottamaan, kärsivät eläimet metsässä nälkää ja kylmyyttä. Syksy oli jo pitkällä.

Tässä vaiheessa sodan syttymiseen eivät läheskään kaikki uskoneet, ja evakuoitavia oli verraten vähän. Ja minne olisi siirtynyt esimerkiksi Raudun syrjäkylän mökkiläisperhe, kun heillä ei ollut ”olinpaikkaa tiedossa Sisä-Suomessa”.

Luonnollisesti armeijan liikekannallepano ja siviilien evakuointi tiedettiin Moskovassakin. Kun Karjakeskuskunnan Viipurin konttori sai luvan hankkia Kannakselta rajattomasti sikoja Viipurin teurastamolle, Moskovon radio kertoi 12. lokakuuta, että Suomen hallitus oli ryhtynyt vihamieliseen tekoon. Jopa hyökkäyksen valmisteluun, kun se oli ensimmäisenä sota-toimenaan mobilisoinut Kannaksen siat!

Evakuointiin lisää vauhtia

Pian pääteltiin, että Neuvostoliiton hyökkäys Suomeen on hyvin todennäköinen. Siksi sisäministeriö lähetti 17. lokakuuta kirjeen Viipurin lääninhallitukselle ”pakollisen evakuoinnin” aloittamisesta kapealla alueella Karjalan kannaksella. Kirjeen mukaan lääninhallituksen tuli vastata evakuoinnista sotilasviranomaisien avustuksella. Evakuoitavaksi alueeksi määrättiin Terijoen lisäksi n. 5-10 km:n levyinen vyöhyke Kivennavan, Raudun ja Metsäpirtin kunnista. Avuksi saatiin noin 150 kuorma-autoa Turun seudulta ja työhön ryhdyttiin välittömästi.

Raudun ja Metsäpirtin alueella evakuoitava alue käsitti linjan Orjansaari – Maanselkä – Riihola – Hatakkala – Saaronen eteläpuolisen alueen nämä kylät mukaan lukien. Raudun alueella tähän kuuluivat lisäksi mm. seuraavat kylät: Miettälä, Raasuli, Liippua, Niittyjärvi, Palkeala, Huhti, Sirkiänsaari ja Korlee.

Raudun rajakylät oli määrä tyhjentää lokakuun 20. päivään mennessä, mutta tämä tavoite jäi toteutumatta. Väestöä alettiin kuitenkin siirtää pois sotilasviranomaisien määräämällä tavalla ja järjestyksessä. Ihmisten tuli saapua ilmoitettuihin kokoontumispaikkoihin. Mukaan sai ottaa kaksi matkalaukkua, joihin oli pakattava vain kaikkein välttämättömimmät tarvikkeet. Muu irtaimisto, joka haluttiin evakuoida, oli pakattava ja merkittävä huolellisesti

ohjeiden mukaan ja jätettävä viranomaisten ilmoittamiin keräyspaikkoihin. Koska armeijan keskityskuljetukset oli ehditty suurimmaksi osaksi suorittaa, ei juurikaan tarvittu evakoiden välikokoamispaikkoja, vaan kuljetukset voitiin hoitaa suoraan sisämaahan. Rautulaisten suunniteltu sijoitusalue oli lähinnä Mikkelin läänissä.

Raudun asemalta kuljetettiin junilla 18.-23. lokakuuta 1939 karjaa, rehua ja viljaa seuraavat määrät:

lehmiä	1 736	kauraa tonnia	396,7
vasikoita tai hiehoja	498	ohraa tonnia	182,5
sikoja	1 168	perunaa tonnia	479,5
ruista tonnia	375	heinää tonnia	168
vehnää tonnia	342		

Satoa ei pystytty punnitsemaan tarkasti, vaan se arvioitiin kuutiometrien ja kunkin lajin ominaispainon perusteella. Riittävän tarkkoja mittoja tässä yhteydessä.

Vilja toimitettiin eri myllylaitoksille lääninhallituksen määräysten mukaan. Kahdeksan tonnia kauraa luovutettiin Raudun suojajoukkojen huoltopäällikölle. Perunat toimitettiin Talin perunajauhotehtaalle.

Porsaita ja siipikarjaa ei lähetetty. Täysikasvuiset hevoset jätettiin töitä varten tai luovutettiin armeijalle. 10 varsaa siirrettiin muiden evakuoitujen eläinten mukana. Näiden kuljetusten on todettu sujuneen verraten hyvin ja rautatievaunujakin oli riittävästi käytössä. Melkoinen viilke on Raudun asemalla ollut noina päivinä! Edellä mainitut kuljetusmäärät sisältävät myös Metsäpirtin alueelta koottuja eläimiä ja satoa.

Vieläkään suuri osa Kannaksen asukkaista ei ottanut vakavasti evakuoimista. Sodan syttymiseen ei uskottu. Koko Viipurin läänin alueelta siirtyi lokakuun aikana vain 35 000-40 000 henkilöä, josta noin puolet oli viipurilaisia. Tässä vaiheessa evakuoitujen rautulaisten määrästä ei ole tarkkaa ja luotettavaa tietoa.

Lopulliset ”pakkoevakuointi-ilmoitukset” tulivat venäläisellä tykistöllä

Joidenkin asiakirjojen mukaan Rautu oli tyhjennetty sodan syttyessä käytännöllisesti katsoen kokonaan, ja ainoastaan joissakin rajakylissä oli vielä muutamia asukkaita. Tämä ei pidä paikkaansa, vaan asukkaita oli vielä runsaasti kodeissaan. Kävi vielä niin, että suuri osa aikaisemmin evakkoon lähteneistä palasi omatoimisesti takaisin. Tähän oli monia syitä, mm. se, että siirtoväen huolto uusilla paikkakunnilla oli jäänyt lähes kokonaan suorittamatta, eikä viranomaisilla ollut valtuuksia estää paluuta.

Sodan syttymishetkellä 30.11.1939 aikaisin aamulla Raudun paikalla olevasta väestä todistavat lukuisat aikalaismuistelmät. Mitkään näistä eivät anna kuvaa siitä, että Rautu olisi ollut läheskään tyhjä. Jokseenkin kaikissa niissä kuvaillaan aamun tykkitulen ääntä ja valoilmioita, kiirettä, hätää ja kuinka teillä oli kansaa ja hevosajoneuvoja. Suojajoukot pidätelivät vihollista sen pääetenemisreiteillä lähinnä Liippuan ja Raudun itäkylien suunnassa. Rautu luovutettiin viholliselle vasta joulukuun 2. päivän iltana.

Rajakyliekään täydellinen evakuointi ei ollut onnistunut. Kyliin oli jäänyt asukkaita syystä tai toisesta. Joillakin ei kerta kaikkiaan ollut paikkaa mihin mennä, eivätkä evakuointiviranomaiset sellaista pystyneet osoittamaan. Talvea vasten ei asukkaita voitu häätää taivassalle. Kirkonkylässä ja yleensäkin pitäjän pohjoisosissa väestö oli kodeissaan arkitöissä. Muun muassa linnoitustöitä tehtiin viimeiseen saakka.

Lähtö

Sodan alkaessa ei erillistä evakuointikäskyä ehditty antaa, mutta edellispäivänä viranomaiset olivat määränneet Raudun tyhjennettäväksi kaikesta siviiliväestöstä. Oli paettava henkensä pelastamiseksi. Omaisuus sai jäädä, ja moni ei saanut mukaansa mitään, ja eräät joutuivat pakenemaan puolipukeissa. Heti sodan syttyttyä lääninhallitus luovutti evakuointisen johdon ja toimeenpanon armeijalle.

Seuraava kysymys kuuluu, kuinka evakot ovat päässeet alueelta pois. Tiedetään, että ai-noastaan kuusi ihmistä jättäytyi vapaaehtoisesti paikoilleen odottamaan venäläisten tuloa. Viimeinen aikataulun mukainen juna Raudun asemalta lähti klo 6.55 muutamia minuutteja ennen sodan syttymistä. Lähtö myöhästyi jonkin verran. Junassa lähti mm. koululaisia Kä-kisalmeen, mikä sekkin kertoo väestön paikalla olosta ja sodan yllätyksellisyydestä. Sen jäl-keen saatiin liikkeelle vielä yksi ylimääräinen juna, jonka on sanottu lähteneen klo 7.10. Tallainen juna on kyllä lähtenyt, mutta tätä myöhemmin. Tähänkään junaan ei lähitaloja kauempaa ehditty. Pimeän tultua iltayöllä Raudussa kävi vielä lyhyt kolmen tavaravaunun juna, jonka miehityksenä oli Raudun aseman henkilökuntaa. Junan oli tultava asemalle va-rovasti rullaten, kun vihollisen pelättiin olevan läheisyydessä. Asema oli pimeä ja autio. Ju-naan lastattiin jonkin verran lähinnä rautatieläisille kuuluvaa irtainta omaisuutta, ja se lähti pian takaisin Sakkolan suuntaan. Junilla ei Raudun asemalta monikaan evakkoon lähtenyt sodan alettua. Raudun itäisistä osista tuskin kukaan.

Sodan syttyttyä oli siis lähdeittävä jalkaisin tai hevoskyydillä etenemään kohti Sakkolaa ja Kiviniemen siltaa. Vähiä tavaroita vedettiin jopa vesikelkalla. Autoja ei ollut eikä polkupyö-ristä lumisilla teillä ollut hyötyä. Hevosia oli tuohon aikaan maalaistaloissa yleisesti, vaikka niitä otettiin jo YH:n aikana armeijan käyttöön. Heikoimmassa asemassa olevat voitiin si-joittaa hevosrekiin. Evakuointitiet oli määritelty jo aikaisemmin ja samoin kuin evakuointi-henkilöstö oli saanut ohjeensa. Raudun nimismies **Sune Valkosen** mukaan edellä mainitut seikat auttoivat ihmisiä pysymään varsin rauhallisina ja se puolestaan sujuvoitti asioiden kulkua.

Oli lievää pakkasta ja lunta 5-10 cm. Lunta oli rekikeliksi, mutta ei onneksi niin paljoa, että se olisi estänyt pakolaiskaravaanin etenemistä. Taivas oli alkanut vaaleta jo hieman ennen kahdeksaa. Vihollisen lentokoneet ahdistelivat matkaajia, mutta käytännöllisesti kaikki ih-miset saatiin pelastettua. Puoleen päivään mennessä siviiliväestö oli poistunut jokseenkin kokonaan. Armeijan joukkojen lisäksi vain evakuointihenkilöstöä oli enää paikalla.

Myöhemmin loppuun kulunut käsite ”evakkoreki” ei sittenkään ole tuulesta tempaistu. Mm. seuraavien aikalaismuistelmien perusteella on mahdotonta uskoa Raudun olleen evaku-oitu Antinpäivän aamuna.

Huhdissa asunut kirjoittajan äiti on kertonut kotoaan pakenemisesta seuraavasti: *"Miult jäi kohvkii kiehumaa uamul aikasii, ko rupes mökil tulemaa tyki ampumissii iha lähel. Siin ei sillo auttant muu ko siepata lapset kainaloo ja läh-tii painamaa kyyrys pois. Piäl ei jäntt paljo muuta ko se, mikä sillo sattu ole-maa. Myös sit piästii siin viimeses junas tulemaa Kivisalme silla yl. Kyl sekkii ol ..."*

Idan hieman toisella kymmenellä ollut kirjoittajan sisar on kertonut: *"Äiti oli hirmusen hermostunut, minkä tietysti ymmärtää siinä tilantees. Mittää ei saant eikä ehtintkää ottaa mukkaan. Mie muistan, ko toin äitil valokuva-almumin, nii hää otti ja viskas sen lattijal ja tiuskas hermostuksissaa, jot nyt ei oo aika kerätä sellasii mukkaa. Samal hää heitti petivaattetkii lattial. Kaik jäi. Miekii muistan ne tykin ammusten räjäykset hyväst. Sit ko myö tultii Kiviniemen sillal siin junas, jonka sanottii olleeen viiminen juna, nii mie näin junan ikkunast, ko lentokonneita lentel taivaal siin lähel"*.

Huhdissa asunut Veikko Koukonen on kertonut kirjoittajalle seuraavaa: *Raudun itäkylät olivat tyhjennetyt jo 20. päivään lokakuuta mennessä. Kylät olivat autioita vakituisista asukkaista. Meidät oli siirretty jo ennen sodan syttymistä kirkolle Tikatsun lähellä olevan pienen lammien luona olevaan mökkiin. Olin isäni kanssa linnoitustöissä päivittäin. Juotimme hevosta lammessa. Kun sota aamulla syttyi, alkoi melko pian tulla kranaatteja ympäristöömme ja yksi tuli niin lähelle mökkiä, että se hajosi kerralla. Sitten lastattiin vähiä tavaroita vesikelkkaan lähdettiin sitä vetämään kohti Kiviniemeä. Maassa oli lunta joitakin senttejä. Kello oli jo niin paljon, että tiellä ei ollut enää kovin paljon kulkijoita, kun olivat menneet jo ennen meitä.*

Evakkomatka ei vielä ollut lopussa silloin, kun lähdettiin kotoa. Matkan myöhemmät vaiheet vaihtelivat tapauksittain. Jotkut pääsivät helpommalla, joidenkin matka oli yhtä kärsimystä.

Virheitäkin tehtiin

Jälkikäteen on todettu, että evakuoinnin puutteita oli sen suunnittelun ja johtamisen seka-vuus. Suunnittelu oli ollut ponnetonta, suunnitelmat ylimalkaisia eikä sotaan läheskään kaikkialla uskottu.

Suunnitelmia pidettiin liian salaisina, ja tilanteen tullessa eteen ei ollut aikaa perehtyä niihin ja omaksua niitä riittävästi. Evakuointia ei tietenkään voitu harjoitella etukäteen. Evakuoinnin johtaminen osoittautui siviiliviranomaisille liian vaativaksi tehtäväksi. Armeija taas joutui ottamaan vastuun evakuoinnista liian valmistautumattomana. Seurauksena oli sähköläystä ja sekaannuksia.

Liian kauan eläteltiin väärää kuvaa sodasta paikallisuonteisena siten, että se koskisi vain verraten kapeaa aluetta rajan läheisyydessä. Ei ymmärretty Neuvostoliiton todellisia tavoitteita eikä nykyaikaisen sodan nopealiikkeisyyttä ja totaalista luonnetta.

Irtaimen omaisuuden evakuointia mahdollisine välikokoamispaikkoineen ei oltu suunniteltu riittävästi ja kuljetusvälineistön hankinta oli jäänyt puutteelliseksi jo autokannan vähyydenkin vuoksi.

On kuitenkin todettava, että vaikka suunnitelmat olisivat olleet kuinka perusteellisia, niitä ei sellaisinaan olisi voitu panna toimeen. Sodan todellisuus ei noudata etukäteen tehtyjä käsikirjoituksia ja kansanjoukot eivät välttämättä tottele annettuja määräyksiä tai edes paikalla toimintaa valvovia viranomaisia. Tietävästi avoimelta paniikilta kuitenkin säästyttiin.

Edellä kerrotuista virheistä ja ongelmista on vaikea syyttää ketään, sillä noissa oloissa tehtiin se, mitä olemassa olevan tiedon, voimavarojen ja sisäpoliittisten mahdollisuuksien rajoissa voitiin. Lopulta muutamassa viikossa tai päivässä ei enää paljon ollut tehtävissä.

Evakuointi jatkui sodan kestäessä rintamatilanteen mukaisesti. Sekään ei sujunut ongelmitta. Rauhan tultua Kannaksen Armeijan noin 150 000 miehen ja lopun siviiliväestön, noin 200 000 henkilön, tuli aloittaa vetäytyminen luovutettavalta siten, että koko alue oli oltava tyhjennetty 23.3.1940 klo 20.00 mennessä. Tämä oli Neuvostoliiton vaatimus. Ilmiselvästi voittajalla oli tällaisten ehtojen takana myös jotain muuta kuin pelkän maa-alueen saaminen itselleen. Kiinteä omaisuus oli jätettävä paikalleen. Irtaimistosta saatiin mukaan vain osa.

Evakkojen sijoituskysymys rauhanneuvotteluissa

Rauhanneuvotteluihin liittyi tuolloin salassa pidetty väestökysymys, joka on joskus virheellisesti käsitetty koskemaan myös rautulaisia ja muita rajapitäjissä asuneita, joiden kodit oli hävitetty.

Maaliskuussa 1940 rauhannehtojen käsittelyn yhteydessä tietävästi pääministeri **Risto Ryti** ja ulkoministeri **Väinö Tanner** toivat esille ajatuksen siitä, että se siirtoväki, joka joutui lähtemään kotikonnuiltaan vasta rauhanteon yhteydessä, voisi jäädä luovutettavalle alueelle. Syynä oli se, että kaikkien evakkojen asuttamisen kustannukset ylittäisivät valtion taloudellisen kantokyvyn. Ilmeisesti pelättiin myös, että edessä oleva väistämätön maareformi aiheuttaisi yhteiskunnallisia levottomuuksia. Puolustusministeri **Juho Niukkanen** vaati kuitenkin jyrkkäsanaisesti, että ”joka sorkan” on lähdeittävä luovutettavalta alueelta.

Vielä Moskovassa Suomen neuvottelijat ottivat asian esille siten, että luovutettavilla alueilla asuneilla olisi oikeus valita asuinpaikka ja uuden rajan taakse jäävillä olisi halutesaan oikeus siirtyä Suomen puolelle yhden vuoden kuluessa ja säilyttää oikeus siihen kiinteään omaisuuteensa, jonka he tulisivat jättämään luovutetulle alueelle.

Rauhansopimuksen ratifiointikirjojen vaihdossa ulkoministeri **Molotov** huomautti, että väestö on jo siirtynyt pois ja asia on loppuun käsitelty.

Monesti on luultu, että jo alun perin olisi mietitty jättää Karjalan kansa paikoilleen sodan syyttyä. Tästä siis ei ollut kyse. Ajatus on mahdoton siitäkkin syystä, että jo etukäteen oli selvää, että karjalaisten sotilaiden puuttuminen armeijasta olisi romuttanut heti Suomen sekä puolustuskyvyn että todennäköisesti puolustushalun.

Evakkojen ongelmat eivät ratkenneet lähtöön kotiseuduiltaan, vaan jatkuivat mm. sijoitus-, asutus- ja toimeentulo-ongelmineen vielä useita vuosia jatkosodan loputtua. Jopa osin vuosikymmeniä toiseen polveen saakka.

Kirjallisuutta:

- Osmo Ahokas: Karjalan kannaksen evakuointi. Pilot-kustannus 2004
- Mauno Metsola: Rautulaisten ja sakkolalaisten päällikkönä. Rautulaisten pitäjäseura 1966.
- Leo Paukkunen: Siirtokarjalaiset Nyky-Suomessa. Jyväskylän yliopiston yhteiskuntapolitiikan laitoksen tutkimuksia A5. 1989
- Raudun historia. Pieksämäki 1965
- Sotatieteen laitos: Talvisodan historia 1. WSOY 1978.
- Aimo Tiainen: Kertomuksia Raudun asemalta. Pilot-kustannus 2006
- Sune Valkonen: Muistiinpanoja evakuoinneista Raudussa. Rautulaisten lehti 3-5/1964
- Johannes Virolainen: Karjalaiset Suomen kohtaloissa. Otava 1988
- Muuta aineistoa:
- Osmo Ahokas: Karjalan kannaksen evakuointisuunnitelmat ja evakuointien toteuttaminen 1930-40 ja 1944. Esitelmä Suomalaisella Klubilla 21.10.2011.
- Rautulaisten lehti Numerot 3-5/1964, 3/1970
- Suomen ja Neuvostoliiton välinen rauhansopimus ja sen liitepöytäkirja. Moskova 12.3.1940.
- Suullisia muistitietoja on saatu seuraavilta henkilöiltä: Veikko Koukonen 2021
Ida Vaikkinen 1960-luku
Sylvi Liikanen 2021
Rauni Karjalainen 2021